

A közönséges boróka (*Juniperus communis*) kultúrtörténeti, kertészeti és táji vonatkozásai

A boróka légies, könnyed, ám szikár, a szárazságot, a zord környezeti feltételeket jól tűrő, hazánkban természetesen is előforduló, tüleveľű örökzöld fás növényeink egyike. Ha kultúrtörténeti tekintetben nem is összevethető a tölgygel, a hárszal, vagy más, korábban az év fájaként választott fajokkal a hozzá kötődő hitek és mítoszok gazdagságában, mégis sok helyütt feltalálhatjuk a száraz vidékeken és kertjeinkben is. Nem is gondolnánk, hogy az öröklét szimbólumaként találjuk St. Gallen kolostorában és azt sem, hogy megannyi gyógyhatása miatt megbecsült növény. Ott pedig, ahol nem volt kíváncs az elterjedése, pl. a legelőkön, ott fáját hasznosították vagy szűrés tűi okán sövényt alakítottak belőle. A fajgazdag boróka nemzetségben a *Juniperus communis* mellett számos olyan fajt, alfajt és változatot ismerünk, amelyek történeti kertekben és mai zöldfelületeinkben is kedvelt, sokrétűen hasznosítható növények.

A boróka a néphitben és a gyógyászatban

A Németországban kiadott Fás Növények Enciklopédiája (Enzyklopädie der Holzgewächse) szerint a mesékben, a mondákban és a dalokban a boróka a talányok, titkok növényeként ismert, amely véd a boszorkányok, a varázslók és egyéb démoni erők ellen. Azt tartották, hogy cseppjei a jövőbelátás tehetőségét adják. Az észak-német műhelyekben mindmáig őrzik a szokást, miszerint borókatűt szórnak a földszinti padozat alá az egerek ellen, hiszen számukra a tülevelek áthághatatlan akadályt jelentenek.

A boróka hazánkban a karácsonyfa elterjedése idején, a 19. század elején a népi rítusok szereplőjévé vált. Jankovics Marcell írja: „karácsonyfát hazánkban – úgy tudjuk elsőként 1825-ben a martonvásári kastélyban állítottak és gyűjtötták meg gyertyáit. A kedves szokás hamar elterjedt, elsőként főúri, majd polgári körökben. A század második felében már a módosabb falusi rétegek körében is népszerűvé vált.

Századunkban lett általánossá. A parasztság a saját karácsonyi szokásaihoz igazította. Házról házra jártak vele a betlehemesek és az aprószentek napi korbácsoláskor nem az addig szokásos zöld ággal, hanem örökzöld borókaággal 'simogatták' meg az asszonyokat”.

A német enciklopédia beszámol arról, hogy a középkorban a boróka a legfontosabb gyógynövények közé tartozott. A tobozbogyóból nyert cseppek gyomor-erősítőként, vértisztítóként és féregűzőként hatottak, különösen vérkeringést erősítőként alkalmazták. A homeopátiában a bőrbetegségek, vese- és reumatikus bántalmak gyógyszereként használják.

Ezzel cseng össze Mélius Péter Herbáriumának leírása a 'de Iunipero'-ról, melynek magyar neve „gyalogfönnyűfa.” Magja a fönnyűmag, olyan mint egy borsszem, írja a szerző. Belső hasznairól így szól: „A fönnyűmagot idd meg borban főzve, igen jó hurut ellen, tüdőnek, melynek fájása ellen. Vizeletet indít. Megszakadtaknak igen jó”. Külső hasznáiként említetik a hasfájás, okádás, gyulladt szem, orrvérzés elleni hatása. A Herbárium magyarázó jegyzeteiből megtudhatjuk, hogy a *Juniperus communis* L. 1753. gyógyhatását ille olaja (*Aetheroleum Juniperi*) adja, fokozván a kiválasztást, a fehérjék lebontási termékeinek és a kloridoknak a szervezetből való kiürülését és gátolva a vesekőképződést. Mélius beszámol arról is, hogy a nehézságú boróka (*Juniperus sabina*) ezzel szemben erősen mérgező és abortív hatású szerként ismert.

A borókabogyóból készült párlat kedvelt szeszestál, Felvidéken borovicskának, Erdélyben fenyővíznek nevezik. A tobozbogyó szárítva is és frissen is konyhai fűszerként használatos.

A kerítések fája

A füveskönyvek és tudományos munkák beszámolnak a boróka gyógyászati szerepéről, sokrétű jótékony hatásáról, de kevésbé ismert, hogy e pionír faj fáját használták sok helyütt a kertek, a kaszálók és a legelők elválasztására szolgáló kerítésekhez is. Erre találtam példát a svédországi Bräbygden környékén, ahol a vidéki térségek elhagyása, a gazdálkodás, a legeltetés megszűnése következtében a táj teljes beerdősülésének, bezáródásának folyamatát megfordították és újra élő, művelt tájat hoztak létre. Óvják és felújítják többek között a borókafából készült kerítéseket is (1. ábra), amelynek kettős haszna van. Egyrészt a csökkent állatlétszám miatt a gyepeken felferődött borókától megtisztítják a területet és megóvják a jellegzetes, szép tájelemeket, a fakerítéseket. Egykoron, amikor a tájat az ott élők főként állattartással és extenzív gyümölcstermesztéssel hasznosították, ezek a fakerítések szolgálták a gyümölcsösök védelmére, az állatokat ezekkel és nem villanypásztorral tartották a legelők bizonyos részén. Alacsony borókafakerítés jelezte a kerthatárokat a falvakban és szegélyezte a külső legelők felé vezető utat, de a falu szélén a fejéhez fenntartott gyepek kertet is. A svédországi példában az elnéptelenedő szórványtelepülésen egy több mint tíz éve működő civil szervezet tevékenysége eredményeként fordult meg a táj elhagyásának folyamata és ennek része-

1. ábra

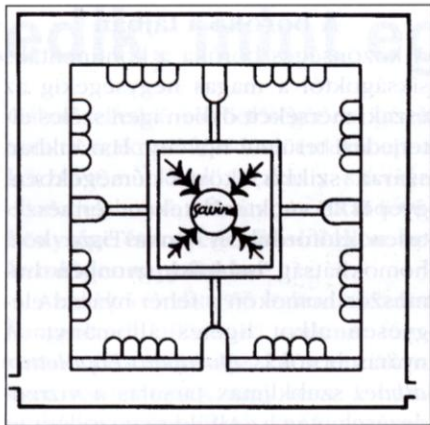
ként fenntartják és felújítják a boróka kerítéseket.

A boróka ilyenén hasznáról egész más összefüggésben idézi a Kalevalát Jankovics, amikor a faábécé-ről ír, és a faalakban rejtőzködő katonák költői szimbólumát mutatja be.

„Serkenj erdő embereiddel,
sűrű erdő népeiddel,...” XII. 259-260.
„Mehetsz fenyőnek a dombra,
borókának pusztá helyre,
ott is romlás lesz a sorsod.
Veszedelem végez veled:
mert a hegyi szép fenyőfát
fáklyának ki szokták vágni,
s a mezei kis borókát
sövénynek ki szokták vágni.
Mehetsz nyírfának a völgybe,
égerfának a berekbe,
ott is romlás lesz a sorsod.”
XVIII. 195-205.

A boróka a kertekben, a „földi egekben”

Lippai János írja az 1664-ben megjelent Posoni kert című örökbecsű kerteleíró művének ajánlásában: „Az emberi életnek megfeddő sorsát elkerüli az, a'ki az egeket mennyei kerteknek; és a' kerteket, földi egeknek nevezi.” A középkor első századaiban a zárt városokban és erődszerű várakban nemigen találunk kerteket. A kertkultúra ekkor a kolostorokban él tovább a gyógynövényeket termő füveskertek és a gyümölcsösök telepítése révén. A kolostorkert azonban több mint élelemdadó és gyógynövénytermő hely. Jelentése szimbolikus, kialakítása is a szellemi tartalommal függ össze, amelyről Jankovics ír: „Az eget egyetemes ősi felfogás szerint a kör jelével szimbolizálták, a földet a négyzettel. Az égi körnek a földi négyzőg felel meg – az isteni szándék földi megvalósítása a kör négyszögesítése –, ezért is négyzet alakú a kolostori zártkert... A kert négyzőge tájolt. Régente a templomokat is tájolták; a szentélynek a felszentelés napján esedékes napkelte irányába kellett néznie. Ezt hívták keletelésnek. A templom ui. a felszentelés napja után kapta a titulását, címét. A kert párhuzamosan simul a templom déli oldalához, négy oldala tehát négy égtáj felé fordul. Ahogy a paradicsomi, kozmikus minta előírta, a kert közepére egy örökzöld fát ültettek, mely az igaz élet fáját, vagyis a szűzanyát jelképezte. Innen négy utacska vezetett 4 irányba annak megfelelően, ahogy az éden közepéből is 4 folyam eredt a 4 világtáj felé. A zártkertekben egy bepecsételt kútnak is volt helye. Mindig olyan örök-

2. ábra

zöldre esett a választás, amit – akár az Énekek Éneke alapján – kapcsolatba hozhattak a Szűzzel. Sankt Gallen IX. századi kolostorának fennmaradt alaprajzán a zártkert közepén növényt stílizáló motívum, abban a „Savina” felirat látható (2. ábra). A „Savina”, magyarul *nehézszagú boróka*, a ciprusfélék közé tartozik (vö. mint a cziprusfűrt), a nép Boldogasszony ágának nevezte. A szerzetesek hozták be Magyarországra és lett jellegzetes kolostori dísznövény.” Az európai kertkultúrában tehát a nehézszagú boróka, a *Juniperus sabina* elsőként a kolostorkertekben tűnik fel.

Rapaics Raymund Magyar kertek c. kötetében valószínűsíti a boróka hazai kolostorkerti előfordulását. „Az első magyar kert, amely az országépítés hajnalán bukkan elő történelmünkben, a pannonhalmi bencés szerzetesek kertje. A pannóniai kert – így nevezik – mint az első magyar kolostorkert méltán hívja fel különleges figyelmünket”. A kertekről Rapaics sem tud biztosat: „Azt is kíváncsián kérdezzük, hol lehetett a pannonhalmi ősi rendház gyógynövénykertje talán valahol fenn a hegyen, vagy lenn a pannóniai kertben? ...és szeretnénk látni a zárda udvarát a templom és a lakóház közt, vajon volt-e központjában valami kerti dísz, talán éppen kolostori boróka.”

A boróka szerepet játszott a barokk kortalakításában is. Ekkor a kertben a szigorú mértani szabályosság, ám sokféleség és változatosság uralkodott. A növényekből kialakított fő kertépítészeti motívumok a sík parterre, a térhatárt adó nyírott sövény, a lugas és a liget. A parterre mértani alaprajzú, gyeppel borított felület, sövénnel vagy kavicsos utakkal határolt. A hímzéses parterre eleinte örökzöld cserjék alacsonyra nyírott arabeszkjeivel, később virágok girlandjaival díszített. A boróka szerepet kapott a parterre kiképzésében is. Mollet 1652-ben napvilágot látott művében írta, hogy

„az angolok ugyanabban az időben, amikor a franciák a puszpángot kezdték felkarolni, tehát a XVI. században, a borókát honosították meg a kertben, a skótok pedig I. Jakab királyuk idején a tiszafát karolták fel”. A boróka az angol tájképi kertben is kedvelt növény. Francis Bacon, aki gyerekesnek minősíti a nyírt figurákat és a virágtáblás kertet, rajong a pázsitért és a borókáért.

A *Juniperus sabina* hazai elterjedéséről Rapaics számol be. „Bizonyos, hogy pl. a földre terülő nehézszagú boróka meghonosítása ebben az időben kezdődik, s mint külföldön, nálunk is előbb, mint gyógynövény, később, mint dísznövény minden korban kedves volt, temetőken sírokra ültették, mint látható ma is régi solymári sírokon, a múlt században pedig a kastélyok frontja előtt. A parterre-t helyettesítő nagy kerek pázsittábla központjába helyezték el, ahol hihetetlen méreteket ért el, így a dégi parkban 32, az enyicsei kertben 64 méter kerületet.”

A boróka kedvelt kerti dísznövény napjainkban is. Az örökzöld nemzetség számos fajának igen nagy számú, nagy alakgazdagságot mutató kerti változata ismert. Az eltérő fiatalkori és a kifejtett levélalakok nagy változatosságot adnak, több változat megőrzi a fiatalkori levélalakot. A hazai borókák jó szárazságtűrők és a légszennyezéstől kevésbé érintett, laza talajú települési területeken szépen díszlő növények. Sűrű sövényként is telepíthetők, jól nyírhatók, de az idős példányok nehezen viselik az átültetést. Gondolnunk kell azonban arra, hogy az oszlopos, elterülő, kékes és sárgás színekben díszlő fajták érzékenyebbek, legalább közepes vízellátást igényelnek, így ezek öntözött, gondozott parkokba és kertekbe ültethetők. A kecskeméti 'Juniperus' faiskola 2005. évi kínálatában, hiszen a névválasztáshoz 31 boróka változatot szerepeltet. Hasonlóan széles skálával találkozunk a többi dísznövény-árudában is.

A kertekben leggyakrabban előforduló és alkalmazásra javasolt fajtákat és változatokat Schmidt Gábor ismerteti. A közönséges boróka oszlopos változatai közül tömör, keskeny oszlopú, felfelé álló vezérhajtású a J. c. 'Stricta' (3. ábra), széles oszlopot, hosszúkás tojás alakot formál a J. c. 'Suecica'. Elterülő fajták közül is sokféle, igen szép növényt találunk, amelyek növényegyüttesbe és főként sziklakertbe, továbbá száraz területet jelző növénynek valók. Jó fényviszonyok között gyeppótlónak is alkal-

3. ábra

mazhatjuk az elterülő fajtákat, amelyek a törpefenyőöv növényei, a kemény hideget a hótakaró alatt vészeli át. Ilyenek a *J. c. var. saxatilis* és 'Hornibrooki' laza szabálytalan ágrendszerrel, szűrés tűlevelekkel, valamint a tömör, kerek párnát alkotó 'Repanda' és a zömök ágú, vaskos ezüstös tűjű 'Saxatilis'.

A boróka a tájban

A közönséges boróka a kontinentális síkságoktól a magas hegységekig az északi mérsékelt övben igen széles elterjedési területű növény. Hazánkban száraz sziklás, köves térségekben, gyeses homokterületeken természetesen előfordul. A Duna-Tisza közti homokhátság buckáin, gyengén humuszos homokon a fehér nyárral egyben alkot ligetes állományt. A nyáras borókás (*Junipero-Populetum albae*) szubklímáks társulás a vízrendezések után az Alföld szárazodása és fokozatos fátlanodása következtében mozgásba lendült futóhomok alkotta homokbuckás térségekben fordul elő, ahol a kedvezőtlen termőhelyi viszonyok miatt nem alakulhat ki a zárótársulást jelentő homoki tölgyes. A természetvédelem különös becsben tartott, ritka társulása. Megtalálhatjuk például a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz tartozó fülöpházi homokbucká-

4. ábra. Fotó: Rasztovcics Ervin

kon, ahol a buckaoldalakon jelenik meg.

A közönséges boróka igen értékes madárvédelmi szempontból is, és a vadállománynak is menedéket ad. Legelőkön a lombos fák körül a boróka szűrés tűlevele védelmet ad ezeknek. Tavasszal a hímivarú virágok pollenforrásként szolgálnak. Hazánkban „ősborkás”-nak nevezett területek találhatók Bugacon és Csévharasztban.

Fotó: Konkolyiné dr. Gyuró Éva

Ligno Novum – Wood Tech Faipari szakkiállítások

Közeledik szeptember, amikor Sopronban ismét megrendezésre kerül a faipari kiállítás és a hozzá kapcsolódó szakmai programok. A szakemberek majd felteszik maguknak a kérdést, hogy érdemes-e ide eljönni, hiszen időt és nem kevés anyagikakat kell erre áldozni.

Szeretnénk döntését megkönnyíteni azzal, hogy az idei kiállításról pontos előrejelzést adunk.

A rendezvény ideje: 2005. szeptember 7-10.

Helyszín: Sopron – Sportcentrum és környéke, Lackner Kristóf u. 48.

Nyitvatartási idő: szerda–péntek: 10.00–18.00 óra, szombat 10.00–16.00 óra

Ünnepélyes megnyitó: szeptember 7. 11.00 óra

A kiállítás a korábbi évekhez viszonyítottan nagyobb és még gazdagabb szakmai élményt fog jelenteni a látogatóknak. Az idén először ázsiai (kínai) kiállító is lesz.

A cégek sok újdonságot hoznak, termékbemutatókat fognak tartani, így a látogatóknak érdemes több napos soproni tartózkodást betervezni.

Ajánlatos a célirányos vásárlátogatás. Aki előre eltervezi, hogy milyen céllal jön, illetve mely cégeket akar meglátogatni, az hatékonyabban töltheti el az erre szánt időt. Ennek érdekében javasoljuk, tekintse meg a rendezvény honlapját, ahol nagyon sok információ található. Látható a kiállítás teljes területe, a kiállítók elhelyezése és a kiállítók névsora, elérhetősége is és az itt bemutatandó termékek listája is. www.ligno-novum.hu vagy www.wood-tech.hu.

Emellett a helyszínen is – az öt látogatói bejáratnál – a könnyebb eligazodást célzó szórólapokkal is segítjük majd Önöket. Információs standjaink is a látogatók rendelkezésére állnak majd.

Önök akár vásárlási, akár tájékozódás céljából érkeznek, jól járnak. Az áverseny előnyeiket most jobban kihasználhatják, a naprakész információ pedig mindig fontos és általa pénz, idő, stb. takarítható meg.

A rendezvény szakmai programját a szövetségek szervezik, az előadásokról, egyéb rendezvényekről ők is adnak felvilágosítást.

A kiállítás parkolási gondjain segít a közelben lévő Sopron Plaza parkolója, jövőre pedig a közelebb épülő üzletház jelentős parkolószáma is.

Tisztelt Látogatók!

Sopron szeretettel várja Önöket! Az egész város szívébe zárta a rendezvény résztvevőit, szereti azt a hangulatot, amit Önök teremtenek a városban. Mindezek után talán bátran javasolhatjuk, hogy jöjjenek el Sopronba, mert érdemes, mert kihagyhatatlan az évenként nagy találkozás.

Vásárigazgatóság